

تحلیلی بر انواع جهانگردی و ارتباط آن‌ها با یکدیگر

دکتر شمس‌السادات زاهدی

عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

چکیده

صاحب‌نظران جهانگردی را در انواع متعددی دسته‌بندی کرده‌اند. برخی از این دسته‌بندی‌ها که عبارتند از: جهانگردی انبوه و آلترناتیو؛ جهانگردی فرهنگی، اکوتوریسم و جهانگردی و ماجراجویانه؛ جهانگردی عادی و طبیعت‌گرا در نوشتار حاضر مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند.

نکته قابل توجه در اکثر این طبقه‌بندیها در نظر گرفتن میزان بستگی به طبیعت بوده است. محافظت از طبیعت به عنوان میراث جمعی بشریت و سرمایه اساسی صنعت جهانگردی، باید در بطن سیاست‌های توسعه این صنعت مورد توجه قرار گیرد و هر یک از انواع مختلف جهانگردی، بخشی از مسئولیت حفظ محیط طبیعی را بر عهده داشته باشد.

مقدمه

جهانگردی عبارتست از هر آن چه که به جهانگردان و خدمات مرتبط با آنان مربوط می‌شود. براساس این تعریف جهانگردی به مجموعه فعالیتهایی اطلاق می‌شود که در

فرایند جذب و میهمانداری، بین جهانگردان، سازمان‌های مسافرتی، دولت‌های مبدأ، دولتهای میزبان و مردم محلی برقرار می‌شود. صنعت جهانگردی را به صورت‌های گوناگونی تقسیم‌بندی کرده‌اند. از میان انواع مختلف جهانگردی، در این نوشتار به چند طبقه‌بندی متداول‌تر اشاره می‌شود و در پایان ارتباط بین انواع جهانگردی نشان داده خواهد شد.

انواع جهانگردی

در این بخش به سه نوع طبقه‌بندی از جهانگردی اشاره می‌شود:

۱- جهانگردی انبوه و جهانگردی آلترناتیو

۲- جهانگردی فام

۳- جهانگردی عادی و جهانگردی طبیعت‌گرا

۱- جهانگردی انبوه و جهانگردی آلترناتیو: جهانگردی انبوه عبارت است از

جهانگردی تجاری معمولی که در سطح گسترده در سراسر جهان وجود دارد؛ این قبیل فعالیت‌های جهانگردی به وسیله شرکت‌های بزرگ جهانگردی ساماندهی می‌شود و بازارهای خاص خود را دارد که معمولاً در نواحی مختلف جهانگردی جهان، متمرکز است.

واژه جهانگرد آلترناتیو به صورت‌های متفاوتی به کار گرفته شده است که همه آنها در یک ویژگی مشترکند که آن نیز ارائه بدیلی برای جهانگردی انبوه است. به این ترتیب جهانگرد آلترناتیو می‌تواند هر انتخاب دیگری غیر از جهانگردی انبوه را شامل شود که ممکن است برای جامعه میزبان، مفید یا مضر و زیانبار باشد، مانند جهانگردی خاصی که با انگیزه‌های فحشا و یا استفاده از مواد مخدر صورت گیرد و یا آن نوع از جهانگردی که به محیط زیست کشور میزبان خسارت وارد آورد، مانند شکار غیرقانونی (Weaver, 8).

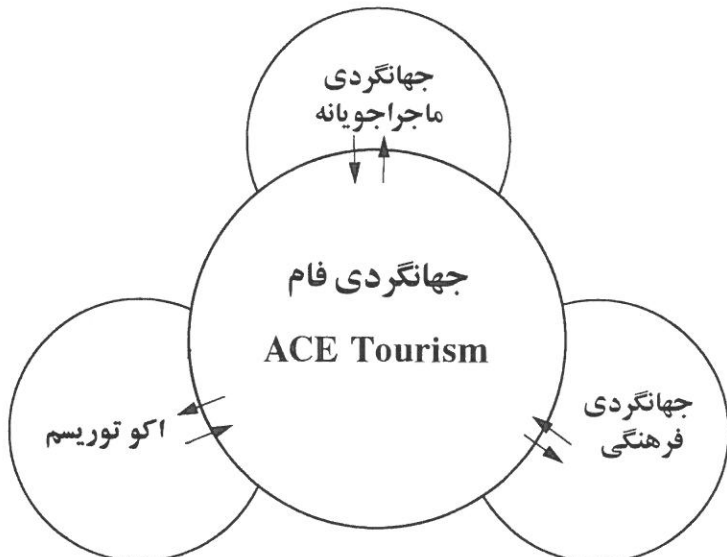
جهانگردی آلترناتیو با جهانگردی انبوه از نظر انگیزه مسافرت و مقصد انتخابی متفاوت

است. در این نوع جهانگردی، جهانگردان در جست‌وجوی اصالت، تازگی و تنوع در محل‌های مورد بازدید هستند. در مجموع جهانگردی آلترناتیو نوعی از جهانگردی است که در واکنش نسبت به توسعه‌ی عنان‌گسیخته جهانگردی انبوه در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ مطرح شده است و هدف آن جایگزین کردن روشهای نوین در جهانگردی به جای روش‌های

مخزب جهانگردی انبوه است. این واکنش، ماهیتی اخلاقی، ایدئولوژیکی و سیاسی دارد و ایده‌های نامناسب و ناپایدار جهانگردی انبوه را مردود اعلام می‌کند (Jafari, 20).

۲- جهانگردی فام یا جهانگردی فرهنگی، اکوتوریسم و جهانگردی ماجراجویانه: در متون خارجی این عنوان به صورت جهانگردی ACE آمده است که از حروف اول سه کلمه Adventure، Cultural و Ecotourism به وجود آمده است. در متن حاضر از کلمه فام متشکل از حروف اول کلمات فرهنگی، اکوتوریسم و ماجراجویانه استفاده شده است. در این طبقه‌بندی، جهانگردی به سه دسته تقسیم شده است:

- در اکوتوریسم، دیدار از طبیعت در کانون توجه جهانگردان قرار دارد.
- جهانگردی ماجراجویانه با خطرپذیری و ماجراجویی ملازم است.
- ارتباط بین این سه نوع جهانگردی آترناتیو در نمودار (۱) نشان داده شده است. (Fennell, 52)

نمودار ۱- ارتباط تعاملی انواع مختلف جهانگردی

۳- جهانگردی عادی و جهانگردی طبیعت‌گرا: در این طبقه‌بندی، جهانگردی را به جهانگردی عادی و جهانگردی طبیعت‌گرا تقسیم کرده‌ایم. البته اگرچه همه انواع جهانگردی در نهایت به نحوی با طبیعت مرتبط می‌شوند ولی در این طبقه‌بندی، استفاده نهایی مورد نظر نگارنده نیست.

جهانگردی عادی نوعی از جهانگردی است که مقصد انتخابی آن الزاماً با طبیعت سروکار نداشته باشد مانند بازدید از آثار باستانی و جذابیت‌های تاریخی و مذهبی، شرکت در فستیوال‌های فرهنگی، دیدار از دوستان و بستگان. جهانگردی طبیعت‌گرا آن دسته از فعالیت‌های جهانگردی را شامل می‌شود که مستقیماً با منابع و جذابیت‌های طبیعی سروکار دارند.

معمولاً تعامل بین جهانگردی و طبیعت به سه صورت است (Lawton & Weaver, 35):

- ۱- بستگی کامل، جذابیت‌های جهانگردی به طور کامل از طبیعت نشأت می‌گیرند؛
 - ۲- بستگی نسبی، جذابیت‌های جهانگردی به طور نسبی بر طبیعت متکی‌اند؛
 - ۳- بستگی اتفاقی، جذابیت‌های جهانگردی به طور اتفاقی با طبیعت مرتبط می‌شوند.
- در حالت اول، بهره‌گیری از جذابیت‌های طبیعت در کانون توجه قرار دارد، در حالت دوم، دیدار از طبیعت صرفاً بخشی از برنامه وسیع‌تر را می‌پوشاند و در حالت سوم بازدید از جذابیت‌های طبیعی ممکن است به طور اتفاقی در برنامه جهانگردان قرار گیرد.
- جهانگردی طبیعت‌گرا را می‌توان در شش دسته طبقه‌بندی کرد: جهانگردی ساحلی یا جهانگردی سه‌اس (3S)، جهانگردی ماجراجویانه، جهانگردی مصرفی، جهانگردی محصور، جهانگردی سلامتی، و اکوتوریسم. در این جا به توصیف اجمالی زیرمجموعه جهانگردی طبیعت‌گرا می‌پردازیم:

الف - جهانگردی ساحلی یا جهانگردی سه‌اس^(۱)

این نوع جهانگردی با تفریحی شدن سواحل دریای مدیترانه، حوزه کاراییب، قسمت‌هایی از اقیانوس آرام و آسیای جنوب شرقی ارتباط نزدیک دارد (Weaver, 98).

درواقع این نوع جهانگردی با توسعه بی‌رویه خود موجب پدید آمدن اثرات منفی اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و زیست محیطی در این مناطق شده است.

ب - جهانگردی ماجراجویانه^(۱)

جهانگردی ماجراجویانه نوعی از جهانگردی است که تا حدودی با خطر ملازمه دارد و فعالیت فیزیکی و مهارت ویژه‌ای را می‌طلبد (Fennell 99, Hall 92). نمونه‌هایی از این نوع جهانگردی عبارتند از: اسکی روی آب، کوهنوردی، دریانوردی، غارنوردی، که در کلیه این فعالیت‌ها، طبیعت، فرد را به تلاش و چالش وامی‌دارد که این تلاشها با هیجان همراه است.

ج - جهانگردی مصرفی^(۲)

در کلیه انواع جهانگردی، به طور عام، عامل مصرف وجود دارد، ولی جهانگردی مصرفی اشاره به فعالیت‌هایی دارد که به مصرف و آسیب رساندن به منابع طبیعی می‌انجامد. متداول‌ترین نوع جهانگردی مصرفی، ماهیگیری و شکار است که با کشتن موجودات زنده در محیط زیست سروکار دارد. این نوع جهانگردی با انتقادات فراوانی مواجه شده است. از جمله این که کشتن جانوران از نظر زیست محیطی، سبب ناپایداری و ایجاد اختلال در توازن اکولوژیکی می‌شود.

د - جهانگردی محصور^(۳)

منظور از جهانگردی محصور، آن نوع از جهانگردی است که عواملی از محیط زیست طبیعی را تحت شرایط خاص و کنترل شده نگهداری می‌کنند و در معرض دید جهانگردان قرار می‌دهند مانند باغ‌وحش‌ها، اکواریوم‌ها، قفس‌های پرندگان و باغ‌های بوتانیک.

جهانگردی محصور نیز از نظر اخلاقی مورد انتقاد قرار گرفته است و به همین دلیل در اغلب کشورهای پیشرفته جهان سعی می‌شود که شرایط آزادتر و طبیعی‌تری برای

1- Adventure Tourism

2- Consumptive Tourism

3- Captive Tourism

حیوانات فراهم شود و لذا گرایش‌هایی پدید آمده که باغ‌وحش‌ها به پارک‌های ملی با فضای بیشتر و شرایطی مشابه با وضع طبیعی برای جانوران تبدیل شوند.

ه- جهانگردی سلامتی^(۱)

جهانگردی سلامتی آن نوع از جهانگردی است که با فعالیت‌های بهداشتی و درمانی مرتبط می‌شود و مورد توجه جهانگردانی قرار دارد که به خواص درمانی منابع طبیعی توجه دارند مانند چشمه‌های آب گرم، گیاهان دارویی، سواحل لجنی و گل‌های درمانی. و- اکوتوریسم

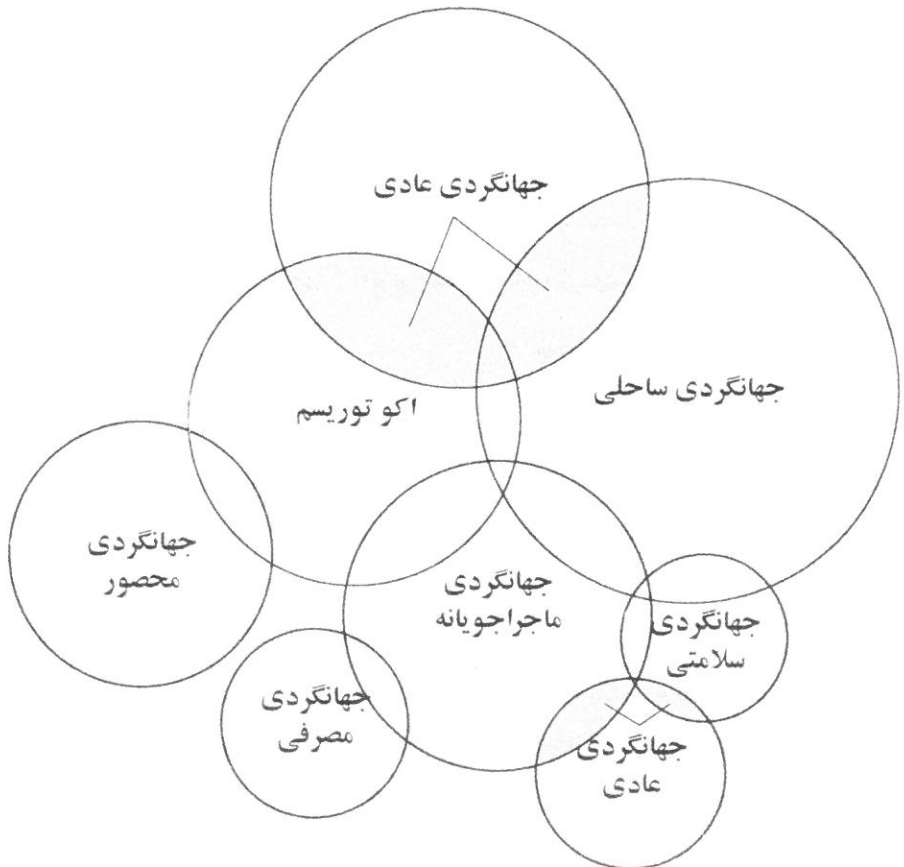
منظور از اکوتوریسم که از دو واژه اکولوژی و توریسم مشتق شده آن نوع از جهانگردی است که با محیط‌های طبیعی و بکر و دست نخورده و همچنین نواحی حفاظت شده مرتبط می‌شود. اکوتوریسم به حفظ اکوسیستم کمک می‌کند و برای مناطق طبیعی و ارزش‌های بومی جوامع محلی احترام و ارزش قایل است.

ارتباط بین انواع جهانگردی عادی و طبیعت‌گرا

زیرمجموعه‌های جهانگردی طبیعت‌گرا و عادی با یکدیگر مرتبط و تا حدودی متداخلند (Lawton & Weaver). در نمودار (۲) رابطه و حجم نسبی انواع جهانگردی عادی و طبیعت‌گرا نشان داده شده است. به طوری که در نمودار مشاهده می‌شود در هر یک از انواع، یک قسمت مشخص مرکزی و یک بخش تداخلی وجود دارد. بیشترین حجم جهانگردی در جهانگردی ساحلی فعالیت دارد و بیش از ۲۰ تا ۲۵ درصد کل جهانگردی بین‌المللی را شامل می‌شود.

این جهانگردی تاحدودی با اکوتوریسم، جهانگردی ماجراجویانه و جهانگردی سلامتی تداخل دارد. جهانگردی مصرفی با اکوتوریسم، سطح مشترک ندارد. جهانگردی ماجراجویانه در بخش‌هایی با جهانگردی سلامتی و جهانگردی مصرفی (شکار و ماهیگیری) تداخل دارد. جهانگردی محصور نیز وسعت قابل توجهی دارد زیرا

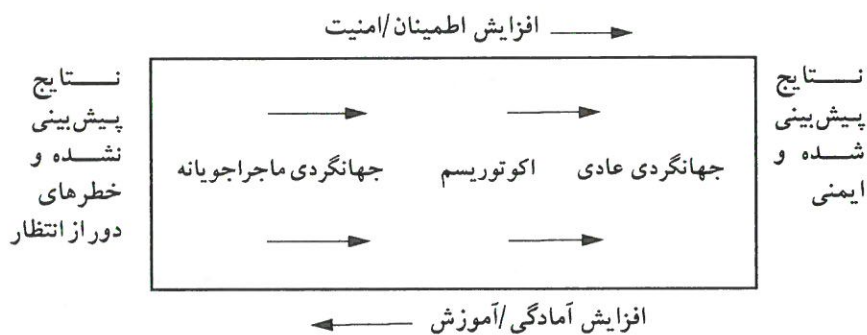
اغلب شهرهای وسیع دارای باغ وحش و باغ‌های بوتانیک هستند که جهانگردان زیادی را به خود جلب می‌کنند. به طور کلی مشاهده می‌شود که انواع جهانگردی طبیعت‌گرا حجم وسیعی را در جهانگردی بین‌المللی دربر می‌گیرند (ibid., 44).

نمودار ۲- روابط متقابل بین انواع جهانگردی طبیعت‌گرا و عادی

پیوستار انواع جهانگردی

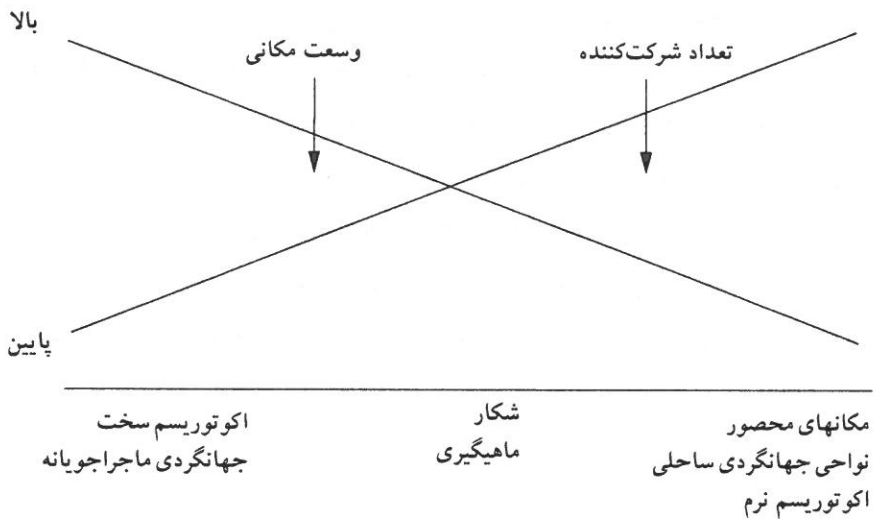
انواع مختلف جهانگردی از نظر میزان آمادگی جهانگردان، آموزش، یادگیری و کسب تجربه، میزان خطرپذیری، نتایج پیش‌بینی شده، نتایج خارج از انتظار و میزان ایمنی، با یکدیگر تفاوت دارند. دو تن از صاحب‌نظران باتوجه به معیارهای مذکور، انواع جهانگردی را بر روی پیوستار مشخص کرده‌اند (Fennell & Eagles, 1990).

نمودار ۳- پیوستار انواع جهانگردی

ارتباط بین وسعت مکانی و حجم جهانگردی

یکی دیگر از صاحب‌نظران، انواع جهانگردی را باتوجه به وسعت مکان‌های موردبازدید و تعداد جهانگردان مشخص کرده است (Weaver, 98). در یک طرف طیف، تعداد زیادی از بازدیدکنندگان از مکانهای محدود و حفاظت شده بازدید می‌کنند و در طرف دیگر، تعداد محدودی از جهانگردها در مکانهایی بسیار وسیع به بهره‌گیری از طبیعت می‌پردازند. در فاصله بین این دو حد افراطی، تعداد متوسط شرکت‌کنندگان قرار می‌گیرد که از حوزه مکانی متوسطی نیز برخوردار است. (نمودار ۴) *

نمودار ۴- ارتباط بین وسعت مکانی و حجم جهانگردی

به طوری که در نمودار ملاحظه می‌شود، تعداد شرکت‌کنندگان در فضاهای محصور، نواحی جهانگردی ساحلی، و اکوتوریسم نرم (قسمتهایی از طبیعت که تسهیلات بیشتری برای اکوتوریست در نظر گرفته می‌شود)، بیشتر است اما فضاهای مزبور از وسعت چندانی برخوردار نیستند. در طرف دیگر طیف، جهانگردی ماجراجویانه و اکوتوریسم سخت (جایی که تعامل بیشتر و مستقیم‌تری بین اکوتوریست و محیط طبیعی برقرار می‌شود و تسهیلات و امکانات محدودتری در اختیار وی است) قرار دارند که از نظر تعداد شرکت‌کننده کمتر و از نظر فضاهای در دسترس، وسیع‌ترند.

نتیجه‌گیری

در این مقاله به طبقه‌بندی‌های متنوعی از جهانگردی اشاره شد. در اکثر این طبقه‌بندی‌ها، میزان اتکای به طبیعت، یکی از مبانی اساسی در طبقه‌بندی بوده است. به

طور کلی، هر نوع از جهانگردی که بر استفاده از طبیعت متکی باشد مسئولیت جدی تری را در حفظ آن برعهده دارد. محافظت از طبیعت بایستی به عنوان یک میراث جمعی بشریت، ثروتی ملی و جهانی که سرمایه اصلی جهانگردی را تشکیل می دهد، در بطن سیاستهای جهانگردی تعبیه شود به گونه ای که هر نوع فعالیت جهانگردی، بخشی از مسئولیت حفظ طبیعت را برعهده گیرد. بر سیاستگذاران (و اضعان خطوط مشی) و سیاستگذاران (مجریان خطوط مشی) صنعت جهانگردی فرض است که متوجه این امر مهم باشند و در وضع خط مشیهای مناسب در این زمینه و اجرای صحیح خط مشیهای مزبور تلاش وافر نمایند.

منابع

1. Fennell, David (2000), *Ecotourism, An Introduction*, Routledge, London & NewYork.
2. Fennell, D.A. and P.F.J. Eagles (1990), *Ecotourism in Costa Rica: a Conceptual Framework*, "Journal of Park and Recreation Administration", 8(1): 23-34.
3. Hall, C.M. and S.J. Page (1999), *The Geography of Tourism and Recreation, Environment, Place and Space*, Routledge, London.
4. Jafari, Jafar, "Encyclopedia of Tourism" (2000), Routledge, London.
5. Lawton, Laura and David Weaver (2000) *Nature Based Tourism and Ecotourism in "Tourism in the 21th Century, Lessons From Experience"*, edited by Bill Faulkner, Continuum, London.
6. Weaver, David, B. (1998), *"Ecotourism in the Less Developed World"*, CAB International, UK.